

Tatjana Vujović
Filozofski fakultet Nikšić
Crna Gora

ZAVISNOST OD INTERNETA I INTERPERSONALNO NASILJE U SAJBER PROSTORU

INTERNET ADDICTION AND INTERPERSONAL VIOLENCE IN CYBER SPACE

ABSTRACT Within the strong development of ICT technologies, there are many changes in the field of social interactions. Real are more often replaced with „virtual“. Even it is the way for society development, virtual culture opens the space for different abuses. When Internet users appears Growing need for longer stay on the internet and creates a dependency on the Internet. The professionals of different profiles is a question about what cyberspace characteristics are that they so strongly attract some people, and what kind of needs it offers which satisfy people using it in such a way that they are ready to neglect their partners, families, friends and business, even their physiological needs. Interpersonal violence in cyberspace is becoming more common, leaving many consequences. This paper is aimed to determine the notion of cyber stalking, to give the perpetrators typology, to review the research about the prevalence and impact of cyber stalking and to review the measures for its prevention.

Key words: internet, addiction, cyberspace, cyber stalking, on/line harassment, crime.

APSTRAKT Razvojem komunikacionih i informacionih tehnologija dolazi do promjena u socijalnim interakcijama. „Realno“ sve više ustupa mjesto „virtuelnom“. Virtuelna kultura iako doprinosi razvoju mnogih sfera društvenog života otvara prostor za mnoge zloupotrebe. Kod korisnika interneta se javlja sve izraženija potreba za dužim boravkom na internetu i stvara se zavisnost od interneta. Stručnjake raznih profila interesovalo je koje su to odlike sajber prostora koje neke ljude jako privlače i koje su to potrebe koje ljudi mogu u njemu da zadovolje da su spremni da zanemare svoju porodicu, profesionalne obaveze, prijatelje čak i fiziološke potrebe. Interpersonalno nasilje u sajber prostoru postaje sve učestalije i ostavlja mnogobrojne posljedice. Rad ima za cilj da pruži određenje pojma sajber proganjanja i njegovog odnosa sa srodnim pojmovima, prikaže istraživanja koja ukazuju na karakteristike i rasprostranjenost sajber proganjanja, odredi tipove sajber progonitelja, kao i da ukaže na mjere koje se preduzimaju u cilju prevencije.

Ključne riječi: internet, zavisnost, sajber prostor, sajber proganjanje, on-lajn uznemiravanje, kriminalitet.

Uvod

U Crnoj Gori i Srbiji internet počinje da se razvija od 1996. godine kada je nacionalna akademska mreža preko provajdera Beotel Net-a spojena na internet. U početku korisnik interneta bila je akademska populacija, da bi nešto kasnije internetu mogli da pristupe i neakademske korisnici preko prvih domaćih provajdera na komercijalnoj osnovi. U posljednje dvije decenije zapaža se intenzivan razvoj i sve masovnija upotreba interneta. Internet je uspio da olakša

čovjekov život, pa je danas nemoguće zamisliti svakodnevni život i rad bez upotrebe računara, bez obzira da li se radi o poslu, komunikaciji ili zabavi. Internet kao prvi medij koji podrazumijeva interaktivnost u komunikaciji za mnoge korisnike podrazumijeva svijet otvorene komunikacije. Metode socijalne komunikacije dovode do učestalosti socijalnih kontakata i čitavog sistema službi i usluga. Internet mnogo brže i lakše nego bilo koji drugi medij omogućava zadovoljenje potreba čovjeka za komunikacijom, društvom, pruža osjećanje pripadnosti bez obzira pol, starost ili rasu.

Prema raspoloživim statističkim podacima (Evropska komisija, Eurobarometar), u junu 2002. godine, 40,4% stanovnika Evropske unije imalo je pristup i aktivno je koristilo internet. Među njima najviše je bilo stanovnika Holandije, tj. 65%. Na drugom mjestu se nalazila Danska (64,5%), a na trećem mjestu Švedska (64,2%). Prema procjenama za 2008. godinu oko milijardu i pet stotina hiljada ljudi imalo je pristup internetu, što predstavlja oko 23% svjetske populacije. U Crnoj Gori je 2008. registrovano oko 266.000 korisnika interneta.¹

Nedugo posle samog početka razvoja i masovne upotrebe interneta, počinju da se primjećuju i neki njegovi negativni uticaji. Kod korisnika se javlja sve izraženija potreba za dužim boravkom na internetu i stvara se zavisnost od interneta. Virtuelna kultura otvara prostor za mnoge zloupotrebe. Pojavljuje se sajber proganjanje koje ima za osnovu interpersonalno nasilje u sajber prostoru i kao takvo predstavlja ozbiljnu prijetnju modernom dobu. Autor Fin i saradnici (Fin, 2004: 470) smatraju da internet po prirodi stvari promovise sajber proganjanje, podržava lažni osjećaj bliskosti, otvara mogućnost za nesporazume po pitanju namjera učesnika u komunikaciji.

Indikatori zavisnosti od interneta

Ne postoji opšteprihvaćena definicija zavisnosti od interneta. To se može objasniti time što zavisnost od interneta po načinu svog ispoljavanja dijelom odgovara bolestima zavisnosti, a dijelom poremećajima koji podrazumijevaju gubitak kontrole impulsa. Internet zavisnost se ne može operacionalizovati dužinom vremena koje pojedinac provodi u ovoj vrsti aktivnosti. Američki terapeut Kesh smatra da za postavljanje dijagnoze nije važno koliko vremena neko provodi na internetu, već da li je ta navika stvorila probleme kao što su: socijalna izolacija, bračne nesuglasice, zapostavljanje profesionalnih obaveza. Ukoliko je vezanost za internet destruktivna i izaziva poremećaje porodičnog, socijalnog, profesionalnog funkcionisanja može se konstatovati postojanje zavisnosti od interneta. Autor Petrović (Petrović, 2005) smatra da osobe zavisne od interneta uočavaju poteškoće u svakodnevnom životu koje im se javljaju kao posljedica nemogućnosti kontrolisanja upotrebe interneta. Zavisnost od interneta može biti i posljedica bjekstva od životnih problema sa kojima se pojedinac susreće. Usled nemogućnosti suočavanja sa tim problemima traži spas u internetu. Veliki broj

---

¹ Podaci preuzeti sa sajta www.internetworldstats.com

korisnika interneta pokazuje znake ovog poremećaja koji se ispoljava kroz igranje on-lajn igara, (kockanje, karte), on-lajn šoping, korišćenje e-maila, chat-a ili različitih mejling listi.

Istraživači koji su se bavili ovim problemom identifikovali su indikatore za koje je dokazano da ovaj poremećaj kvalitetno opisuju. To su:

1. *Povećanje praga tolerancije*

- Potreba za povećanjem vremena provedenog na internetu radi postizanja osjećaja zadovoljstva;
- značajno smanjenje efekta zadovoljstva ako do ovog povećanja ne dolazi, odnosno upotrebom iste količine vremena provedenog na internetu;
- nemogućnost kontrole vremena koje se provodi na internetu.

2. *Apstinencijalna kriza*

Nastupa nakon nekoliko dana bez interneta ili pri pokušaju da se smanji ili prekine korišćenje interneta a glavni simptomi su:

- drhtanje, premor;
- anksioznost;
- opsesivne misli o internetu;
- fantazije i sanjarenje o internetu;
- pojava voljnih i nevoljnih pokreta prstiju, koji simuliraju pokrete pri kucanju na tastaturi.

3. *Izbjegavanje nepoželjnih ponašanja putem interneta poput:*

- povlačenja „u sebe“ kada se nije na internetu;
- asocijalnog ponašanja koje se odlikuje zapostavljanjem raznih socijalnih, društvenih, rekreacionih i drugih obaveza u korist interneta.

4. *Zapostavljanje socijalnih, porodičnih i profesionalnih obaveza*

- Javljanje se problemi na poslu i u međuljudskim odnosima;
- zapostavljanje prijatelja i porodice;
- zapostavljanje profesionalnih obaveza;
- favorizuju se on-lajn prijatelji u odnosu na stvarne.

5. *Internet kao bjekstvo od problema i neprijatnih osjećaja*

- Upotreba interneta kao zamjene za rešavanje materijalnih, porodičnih i profesionalnih problema;
- upotreba interneta kao vid redukcije osjećaja krivice, straha, bespomoćnosti, straha, niže vrijednosti.

6. *Laž kao sredstvo obmanjivanja o vremenu korišćenja interneta*

- Lažu se bliske osobe o vremenu koje se provodi u korišćenju interneta.

Definisanje osnovnih pojmova

Sajber prostor je prostor koji kreiraju kompjuterske mreže, odnosno globalna informaciona struktura. Kroz informacionu strukturu se vrši masovna komunikacija i u njoj istovremeno koegzistiraju virtuelno i realno. Internet kao

globalna svetska mreža daje sajber prostoru globalnu dimenziju, odnosno omogućava vezu između bilo koje dvije tačke na planeti kroz sajber prostor. Sajber prostor posjeduje određene specifičnosti koje pogoduju razvoju zavisnosti. Ponašanje ljudi na internetu predstavlja povezanost osobina ličnosti i nekih bitnih karakteristika sajber prostora.

Prema Konvenciji Savjeta Evrope o sajber kriminalu, pod pojmom sajber kriminal podrazumijeva se svaka aktivnost usmjerena protiv povjerljivosti, integriteta i dostupnosti kompjuterskih podataka (CoE, 2001). Sajber kriminal podrazumijeva raznovrsne kriminalne aktivnosti uključujući napade na kompjuterske podatke i sisteme, napade vezane za računare ili intelektualnu svojinu. Sajber zloupotrebe mogu se odnositi na interpersonalne relacije, djela protiv svojine i djela protiv javnog reda i mira. Sajber proganjanje spada u domen zloupotreba na interpersonalnom nivou.

Ne postoji jedinstvena definicija on-lajn (on-line) uznemiravanja i sajber proganjanja, pa ni jasna razlika. Može se reći da sajber proganjanje sadrži on-lajn uznemiravanje. Postupci koje karakterišemo kao on-lajn uznemiravanje preraštaju u sajber proganjanje kada se neželjena komunikacija ponavlja, bilo da je direktna ili indirektna, i kada se vrši u određenom vremenskom periodu, putem jednog ili više sredstava internet ili neke druge vrste elektronske komunikacije. On-lajn uznemiravanje može biti direktno ili indirektno. Direktno podrazumijeva prijetnje, zastrašujuće poruke upućene žrtvi putem e-maila ili nekim drugim vidom internet komunikacije, slanje zaraženih poruka ili kompjuterskih virusa. Indirektno on-lajn uznemiravanje uključuje, ali nije ograničeno samo na širenje glasina o žrtvi na različitim internet forumima, potpisivanje žrtve na neželjene on-lajn servise, slanje poruka drugima u žrtvino ime (Ellison, Akdeniz, 1998: 31).

Neki autori prihvataju šire određenje proganjanja, pa sajber proganjanje smatraju vidom konvencionalnog proganjanja, uznemiravanja u nekonvencionalnom sajber prostoru, koje se vrši posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija. U tom slučaju riječ je o sajber proganjanju koje podrazumijeva kontinuiranu upotrebu mejla, ili drugih vidova elektronske komunikacije radi uznemiravanja pojedinca ili grupe.

Bocilj i saradnici (Bocilj i saradnici, 2002) smatraju da sajber proganjanje treba posmatrati kao nezavistan problem koji ne mora biti uži od pojma proganjanja. Sajber proganjanje ne isključuje i druge uobičajne metode uznemiravanja koje podrazumijevaju fizičku bliskost. Informaciono-komunikacione tehnologije ne treba ograničiti samo na upotrebu računara i interneta. Prema ovim autorima ono što je zajedničko sajber proganjanju i konvencionalnom proganjanju je kontinuiranost u postupcima uznemiravanja i izazivanje straha kod žrtve.

Jedna od najšire prihvaćenih definicija sajber proganjanja je ona po kojoj sajber proganjanje predstavlja skup postupaka kojima pojedinac ili određena grupa koristeći komunikaciono-informacione tehnologije uznemirava jednu osobu ili više pojedinaca. Takva ponašanja uključuju prijetnje, lažne optužbe, namamljivanje maloljetnika u svrhu seksualne eksploatacije (Bocilj, McFarlane, 2002: 12).

Rasprostranjenost i karakteristike sajber proganjanja

Pregled savremene literature pokazuje da su istraživanja koja se bave sajber proganjanjem rijetka. Poseban problem u izučavanju ovog fenomena predstavljaju neka metodološka ograničenja ovih istraživanja. Nacionalno istraživanje o proganjanju u SAD u 2006. godini identifikovalo je 3 424 100 žrtava proganjanja. Svaka četvrta osoba 26% bila je izložena sajber proganjanju. (Baum, Catalano, 2009). U 83% slučajeva žrtve su trpjele on-lajn uznemiravanje putem e-mail poruka u 35 % slučajeva putem instant poruka. Studija o sajber proganjanju u Velikoj Britaniji pokazala je da su žrtve najčešće bile uznemiravane putem e-maila i to u 79% slučajeva, putem instant poruka u 13% slučajeva putem soba za čet u 8% slučajeva, dok su interaktivni sajtovi korišćeni u 2% slučajeva. U 92% slučajeva žrtve su proganjane jednom metodom proganjanja. U 83% slučajeva učinioци su bili muškarci, prosječnog uzrasta od 24 godine, najstariji je imao 53. godine, a najmlađi 10. Žrtve su u 52% slučajeva bile ženskog pola, a u 35 % muškog pola. Žrtve su bile prosječne starosti 32 godine.

Bocilj i saradnici (Bocilj i sar, 2002) su sproveli istraživanje na uzorku od 169 ispitanika iz Velike Britanije, SAD i Kanade i došli do podataka o rasprostranjenosti sajber proganjanja i posljedicama koje ono ostavlja na žrtve. Od ukupnog uzorka jedna trećina se izjasnila da je trpjela sajber proganjanje pri čemu je 26% trpjelo sajber proganjanje za vrijeme popunjavanja upitnika. Najzastupljeniji oblici sajber uznemiravanja bili su: on-lajn uznemiravanje putem sajtova za grupnu interakciju 47%, uznemiravanje putem i-mejl poruka 40%, slanje malicioznih programa 40%. Utvrđena je manja zastupljenost uznemiravanja putem postavljanja „Trojanskog konja“ – programa za infiltriranje i nadgledanje tuđeg računarskog sistema i to 27%, putem širenja negativnih komentara i glasina o žrtvama (24%). Putem ohrabrivanja drugih da uznemiravaju žrtvu (23%), dok je 9% ispitanika bilo žrtva krađe identiteta.

Fin i saradnici (Fin i saradnici, 2004) su sproveli istraživanje koje je imalo za cilj dolaženje do podataka o učestalosti i karakteristikama sajber proganjanja kod studenata na univerzitetu Nju Hempšir. Istraživanje je rađeno na uzorku od 339 studenata u 65% slučajeva ženskog pola, prosječnog uzrasta 20 godina, koji su u 97% slučajeva komunicirali mejlovima jednom ili više puta nedjeljno, a u 81% slučajeva instant porukama. Njih 7% (23) odnosno svaki 10 student je imao loše iskustvo u komunikaciji i-mejlovima. Studenti su najčešće bili uznemiravani od nepoznatih osoba, u 16% putem i-mejlova u 19,3% putem instant poruka. U najvećem broju slučajeva odnosno u 59% slučajeva studenti su prijavili slanje nepoželjnih pornografskih materijala kao vida uznemiravanja.

Tipovi sajber progonitelja

Bocilj i saradnici su sproveli istraživanje (Mc Farlane, Bocilj, 2004.) da bi utvrdili tipologiju učinilaca uzimajući u obzir vezu između žrtve i učinilaca. Na osnovu rezultata sprovedenog istraživanja mogu se razlikovati četiri tipa

sajber progonitelja i to su: osvetnički tip, strpljiv, romantični i sajber progonitelj koji djeluje u grupi.

Osvetnički tip

Pripadnici ovog tipa najčešće zastrašuju žrtvu, pri čemu se proganjanje odvija i van virtuelne stvarnosti. Trećina progonitelja iz ove grupe ima kriminalni dosije, dok je za druge dvije trećine utvrđeno da su bili u poziciji zlostavljača i ranije. Od ove vrste progonitelja žrtve često dobijaju bizarne i nepovezane poruke, preteće multimedijalne poruke (slika, zvuk) kao na primjer fotografije leševa, mrtvačke glave i slično.

Romantičan tip

Pripadnici ove grupe bore se za osjećanja i naklonost svoje žrtve. Od postupaka za proganjanje koriste se i-mejlovi, sajtovi za upoznavanje i drugo. Sajber progonitelji romantičnog tipa imaju uvid u detalje iz žrtvinog života. U okviru ovog tipa razlikujemo dva podtipa. To mogu biti bivši partneri, bivši prijatelji žrtve i osobe koje su žrtvi nepoznate, a koje žele da ostvare intimnu vezu sa njom. Postupci proganjanja od strane bivših partnera kreću se od jednostavnih poruka koje imaju za cilj obnovu veze do surovih prijetnji. Kod onih koji su težili započinjanju romantične veze sa žrtvom prijetnja je postajala učestalija nakon što su shvatili da su odbijeni.

Strpljiv tip

Pripadnici ovog tipa usmjereni su ka konstantnom dosađivanju i iritiranju žrtava. Ovaj tip ne želi da ostvari emotivnu vezu sa žrtvom ali želi duboko da je uznemiri. Strpljiv progonitelj najučestalije upućuje prijetnje žrtvi. Rijetko kada ima kriminalni dosije i predistoriju ranijeg zlostavljanja. Ovaj tip nije indikativan za psihijatrijsku dijagnozu.

Tip koji djeluje u grupi

Ovaj tip sajber progonitelja djeluje u grupi. Karakteristični postupci proganjanja su: prijetnje (multimedijalne i druge poruke), prijetnje identitetu žrtve. Za ovaj tip nije karakteristično da on-lajn uznemiravanje bude praćeno proganjanjem izvan virtuelnog svijeta. U okviru ovog tipa treba razlikovati učinioce korporacijskog proganjanja, pri čemu institucija preuzima odgovornost za proganjanje (Bocilj, 2002).

Mjere prevencije i zaštite od sajber proganjanja

Mjere za zaštitu od sajber proganjanja mogu se podijeliti na opšte koje imaju preventivan karakter i specijalne koje treba da zaštite pojedinca od daljeg proganjanja. Potencijalnim žrtvama sajber proganjanja preporučuje se upotreba druge e-mail adrese (ograničeno komuniciranje putem ličnog mejla (samo porodica i prijatelji), izbor korisničkog imena koje je neutralno, često mijenjanje

lozinke i opreznost prilikom upoznavanja „on lajn prijatelja“. Specijalne mjere su usmjerene na osobe koje su već postale žrtve proganjanja. Kada je identitet progonitelja dostupan žrtvi, potrebno mu je staviti do znanja da je svaka dalja komunikacija nepoželjna. Žrtva može prijaviti uznemiravanje internet provajderu učinioca i policiji.

Posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti prilikom korišćenja sajtova za umrežavanje kao što su: Facebook, My Space, LinkedIn-a. i drugih. Korisnici ovih sajtova ostavljaju osjetljive podatke na mreži i tako se izlažu riziku od proganjanja. Prema istraživanju kompanije Sophos koja se bavi zaštitom korisnika na internetu 41% korisnika Facebook-a čini dostupnim lične podatke, što omogućava zloupotrebe kao što: praćenje korisnika, krađa identiteta, 87% korisnika ostavlja informacije o svom obrazovanju, 84% datum rođenja, 78% adresu stanovanja, 23% je spremno da ostavi svoj broj telefona. (Sophos, 2007). Da bi se izbjegla opasnost od sajber proganjanja ova kompanija preporučuje upotrebu naprednih opcija za zaštitu privatnosti, korišćenje skraćene verzije ličnog profila.

Zaključna razmatranja

Sajber proganjanje predstavlja složen fenomen koji zahtijeva multidisciplinarn pristup, kako u prevenciji tako u pružanju podrške žrtvama i tretmanu učinioca. S obzirom da je ovaj fenomen uslovljen razvojem informacionih tehnologija to podrazumijeva kontinuiran pristup u proučavanju, jer se mijenja način on-lajn uznemiravanja i širi virtuelni prostor. Napredak saznanja o sajber proganjanju i adekvatnom reagovanju ograničava nepostojanje opšteprihvaćene definicije. Malo je empirijskih podataka o fenomenu sajber proganjanja. Na osnovu pregleda savremenih istraživanja može se zaključiti da je sajber proganjanje u kontinuiranom porastu, žrtve su najčešće uznemiravane jednim oblikom proganjanja. Najčešći oblik proganjanja je slanje uznemirujućih elektronskih poruka. Žrtve su najčešće ženskog pola prosječne starosti do 32 godina. Učinioci su u najvećem broju slučajeva muškog pola različitog uzrasta. U Crnoj Gori mali je broj istraživanja o karakteristikama sajber proganjanja. Evidentna je potreba za empirijskim istraživanjima o karakteristikama i rasprostranjenosti sajber proganjanja, kao i potreba za adekvatnim društvenim reagovanjem u cilju prevencije i zaštite žrtava. Građani bi trebalo da budu informisani o mjerama prevencije sajber proganjanja, a posebno o pojavi socijalnog umrežavanja i bezbjedonosnom riziku koje ono nosi.

Literatura

- Baum, K., Catalano, S., Rand, M., Rose, K. (2009), *Stalking victimization in the United States*, Washington, DC: Bureau of justice report, US Department of justice.
- Bocilj, P. (2003), *Victims of cyberstalking: An exploratory study of harassment perpetrated via the Internet*, First Monday, 8 (10).

- Ellison, L., Akdeniz, Y. (1998), Cyber-stalking: The regulation of harassment on the Internet, *Criminal Law Review*, December Special Edition: Crime, Criminal Justice and the Internet, 29-48.
- Finn, J. (2004), A survey of online harassment at a university campus, *Journal of Interpersonal Violence*, 19, 468-483.
- McFarlane, L., Bocilj, P. (2004), An exploration of predatory behaviour in cyberspace: Towards a t
- Tomić, Z. (2004), Sajber prostor i problemi razgraničenja, *Kultura*, 107/108.
- Petrović, M. (2005) Internet kao mjesto susreta: Odnosi na mreži, e-volucija časopis Centra za proučavanje informacionih tehnologija, br. 11.
8. Sophos, <http://www.sophos.com>
9. Convention of Cyber crime (CoE) (2001)
10. <http://www.internetworldstats.com/>